

Zofia Czapiga

O zdaniach polipredykatywnych z deadiektywem we współczesnym języku polskim i rosyjskim

---

Acta Polono-Ruthenica 7, 173-182

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zofia Czapiga
Instytut Filologii Rosyjskiej
Uniwersytet Rzeszowski

O zdaniach polipredykatywnych z deadiektywem we współczesnym języku polskim i rosyjskim¹

W strukturze zdania polipredykatywnego, formalnie pojedynczego, nominalizacje adiektywne (deadiektywy)², zajmujące pozycję argumentu (dopełnienia), stanowią dodatkową, wtórną jednostkę predykatywną (propozycję), funkcjonującą w oparciu o główne jądro predykatywne. Są one równoważne strukturom zdaniowym *N jest Adj*, które orzekają (względnie stałe) właściwości subiekta, jakie można mu przypisać na mocy jego przynależności do określonej klasy semantyczno-pojęciowej³:

Docenialiśmy *świeżość* chleba = Docenialiśmy to, że chleb był świeży.

Мы доценивали *свежесть* хлеба = Мы доценивали то, что хлеб свежий.

---

¹ Niniejszy artykuł jest kontynuacją opisu roli deadiektywu w strukturze zdania polipredykatywnego w języku polskim i rosyjskim. Zob. m.in.: *Деадъектив в структуре полипредикативного предложения в польском и русском языках*, [w:] *Русистика и современность. Языкознание*, pod red. M. Bobrana, Rzeszów 1999, s. 203–217; *O okolicznikowej funkcji deadiektywu we współczesnym języku polskim i rosyjskim*, [w:] *Słowo. Tekst. Czas IV*, pod red. M. Aleksiejenki, Szczecin 2000, s. 103–106; *Z badań nad deadiektywem we współczesnym języku polskim i rosyjskim* (materiały konferencyjne, Sosnowiec 1999 – w druku).

² Nominalizacja to „żywy, należący do gramatyki danego języka proces imiennej formalizacji danej (scharakteryzowanej) struktury predykatowo-argumentowej, traktowanej jako hipotetyczny model zdania w płaszczyźnie semantycznej. Rezultatem tego procesu jest taki typ grupy imiennej, która na płaszczyźnie składniowej (formalnej) jest w określony sposób skorelowana ze zdaniem, czyli werbalną realizacją tego samego modelu propozycjonalnego”. Zob. Z. Topolińska, *Składnia grupy imiennej*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, pod red. Z. Topolińskiej, Warszawa 1984, s. 355.

³ E. Jędrzejko, *Nominalizacje w systemie i w tekstach współczesnej polszczyzny*, Katowice 1993, s. 65. Zob. także: Z. Topolińska, *Z problematyki nominalizacji odprzymiotnikowych w języku polskim*, *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, t. 18, 1979, s. 107–117; Г. А. Золотова, *Коммуникативные аспекты русского синтаксиса*, Москва 1982, с. 223–247.

Jak widać, deadiektyw *świeżość*, *свежесть* wyraźnie kondensuje treść wypowiedzenia.

Subiekt semantyczny w zdaniach z nominalizacją adiektywną, zajmującą pozycję argumentową (obiektu) przy pełnoznacznym predykanie czasownikowym, może być:

- 1) identyczny z subiektem zdania matrycowego,
- 2) identyczny z innym argumentem zdania matrycowego,
- 3) subiekt semantyczny nie ma wspólnej denotacji z żadnym komponentem struktury zdania.

W zależności od semantyki i modalności głównego predykatu oraz obecności (realnej bądź potencjalnej) nosiciela cechy propozycjonalnej można wyróżnić sześć typów zdań polipredykatywnych z deadiektywem w pozycji kolejnego argumentu.

I. Konstrukcje faktograficzne⁴ z deadiektywem w funkcji dopełnienia, których subiekt semantyczny jest identyczny z podmiotem, są w obu językach szeroko rozpowszechnione. Są to zdania, w których subiekt semantyczny głównej struktury predykatowo-argumentowej i niepodstawowej struktury predykatowo-argumentowej jest identyczny. Użycie deadiektywu usuwa potrzebę powtórnego nazywania subiektu:

Anna okazywała *uprzejmość* = Anna okazywała to, że jest ona uprzejma.

Анна оказывала *осторожность* = Анна оказывала то, что она осторожна.

Konstrukcje tego typu mają charakter faktograficzny, tj. nazywają fakt, który ma (miał) realną egzystencję. Z uwagi na semantykę głównego predykatu zdania te mogą oznaczać:

- 1) percepcję umysłową lub zmysłową, uświadamianie sobie czegoś, rozważanie, obmyślanie, np.:

Szukał chwili wypoczynku, aby zrozumieć swą *młodość* i pojąć jej błędy (Słonimski). [...] bo kiedy tylko wszedł do pociągu, poczuł *senność* (Żuławski). Młody, silny, pracowity, liczył na *młodość* swą i *pracowitość*... (Orzeszkowa). Всех, кто обеспечит свою *безопасность*, просим принть участие в налаживании нормальной жизни (Лиханов). Вдруг она почувствовала огромную *сонливость* (Лиханов);

⁴ Zob. P. Adames, *Очерк функционально-трансформационного синтаксиса современного русского синтаксиса*, Praha 1975, s. 153–164.

2) wpływ faktu na psychikę człowieka, stosunek emocjonalny do tegoż faktu, np.:

[...] on wciąż by się zżerał umotywowaną niestety *zazdrością* (Paukszta). [...] nie mogłem go przecież zapytać, chociaż odczuwałem ogromną *ciekawość* i niepokój (Iwaszkiewicz). [...] погонщик [...] наслаждался своим *достоинством нужности и равенством* с высшими друзьями[...] (Платонов). Поп закрыл глаза и выразил на лице умильную *любезность* (Платонов). Смерть матери потрясла его полной *неожиданностью* (Пастернак);

3) przekaz informacji, komunikowanie, demonstrowanie, np.:

[...] jego pokolenie okazuje zdrową *czujność* na obustronne załgania (Słonimski). [...] więc niech mi będzie choć raz wolno okazać *życzliwość* i *solidarność* (Słonimski). К Мише он высказывал необъяснимую, вероятно отраженную и, может быть, не ему предназначенную *нежность* (Пастернак). [...] и эта женщина одним своим существованием показывает *верность* линии партии [...] (Платонов);

4) sprecyzowanie fazy istnienia cechy (początek, trwanie, koniec). Konstrukcje te znajdują się na granicy konstrukcji ideograficznych, np.:

[...] jako że kobiety [...] zostały wyposażone przez naturę w *wyrozumiałość, pobłażliwość* i *zdolność* do poświęceń (Żuławski). Konie już weszły w rytm, już się rozogniły, inne były ich ruchy, nabierały *lekkości* (Paukszta). Потом она встрепетнулась, будто сбросила с себя *оцепенение* [...] (Лиханов). Неожиданно мамино лицо потеряло *уверенность* [...] (Лиханов).

Zdania polipredykatywne z deadiektywem w funkcji dopełnienia można transformować w zdanie złożone dopełnieniowe ze spójnikami *że, jak; что, как*, np.:

Lara przytłaczała go swą *dobrocią* i *troskliwością* (Pasternak) → Lara przytłaczała go tym, że była dobra i troskliwa.

Она подавляла его своей *добротой* и *заботами* (Пастернак) → Она подавляла его тем, что была добрая и заботливая.

II. Konstrukcje ideograficzne z deadiektywem w funkcji dopełnienia, których subiekt semantyczny jest identyczny z podmiotem, są podobne do poprzednich grup zdań polipredykatywnych, z tym że struktura ma charakter ideograficzny, tzn. niepodstawowe wyrażenie predykatowo-argumentowe (NWPА) nazywa nie realne, lecz potencjalne zdarzenie, a komentarz co do jego realności jest zawarty w głównym predykatcie, np.:

Natura dąży do *doskonałości*.

Он стремился к абсолютной *честности*.

Z uwagi na semantykę głównego predykatu są to zdania oznaczające:

1) zamiar, gotowość, zgodę, życzenie, np.:

W danym przypadku Thiers chciał się wykazać swoją *czujnością* [...] (Słonimski). Chciał się trochę na nogach, lecz widać było, że usiłuje zachować *trzeźwość* (Hłasko). Нельзя удивляться тому, что все народы хотят *безопасности* (Адамец). Она немножко склонна к *болтливости* (Адамец);

2) ocenę prawdopodobieństwa potencjalnego faktu bądź dążenie do przekonania odbiorcy co do realności danego faktu, np.:

Uczeń wątpił w swoje *możliwości* i *zdolności*. Jakże brakło Wentzlowi teraz dawnej *pewności siebie* i *zarozumiałości* (Rodziewiczówna). Они сомневались в своей *способности* добиться чего (Адамец). Павел уверял ее в своей *готовности* посвятить ей свое время (Островский);

3) treść modalną możności (możliwości) i konieczności, np.:

Nacjonalista jest zdolny do najjaskrawszej *nieuczciwości* będąc niezachwianie pewny swej racji (Słonimski). Ojciec musiał ukryć *przerażenie*. Коля не мог скрыть *неудовольствия* (Пастернак). Он способен на большую *жестокость* (Адамец).

Omawiane zdania polipredykatywne z deadiektywem w funkcji dopełnienia można transformować w zdania złożone dopełnieniowe ze spójnikami *że, żeby, что, чтобы*:

← Thiers chciał się wykazać tym, że jest czujny;

← Он способен на то, чтобы быть очень жестоким.

III. Konstrukcje faktograficzne z deadiektywem w funkcji dopełnienia, których subiekt semantyczny jest identyczny z innym dopełnieniem.

Są to wypowiedzenia, w których subiekt semantyczny NWPА jest tożsamy z obiektem zdania polipredykatywnego:

Matka wybaczyła dziecku *nieostrożność* → Matka wybaczyła dziecku to, że było ono (dziecko) nieostrożne.

Мать простила ребенку *неосторожность* → Мать простила ребенку то, что он (ребенок) неосторожен.

W obu językach konstrukcje tego typu są stosunkowo nieliczne. Występują w nich czasowniki biwalentne otwierające miejsca dla dwóch dopełnień:

wybaczyć komu? co? – простить кому? что?

zazdrościć komu? czego? – завидовать кому? что?

przypominać komu? co? – напоминать кому? что?

Zdania tego typu oznaczają stosunek do danego obiektu, określony jego właściwościami i transformują się w zdania złożone dopełnieniowe ze spójnikiem *że, jak; что, как*, np.:

[...] jeden z nich stawiał się hardo, zaprzeczając wszystkiemu, wyrzucał mu zbytnią *srogość* i dla ich położenia *niewzględność* (Orzeszkowa) → wyrzucał mu, że jest srogi i niewzględny dla ich położenia.

Kobieta wybaczyła mu *niewierność* (Słonimski) → Kobieta wybaczyła mu to, że był niewierny.

Отец простил сыну его *неосторожность* и *неделикатность* → простил сыну то, что он неосторожен и неделикатен.

[...] она не прощала Алле ее привлекательной *вульгарности* (Набоков) → она не прощала Алле, что она привлекательно вульгарна.

IV. Konstrukcje ideograficzne z deadiektywem w roli dopełnienia, w których subiekt semantyczny jest identyczny z innym dopełnieniem, np.:

Zona oczekuje od męża *szczerości*.

Опыт научил его *осторожности*.

Różnią się one od poprzednich tylko tym, że oznaczają nie realnie istniejący fakt, lecz abstrakcyjne pojęcie (ideę) o danym fakcie. Główny predykat jest nacechowany modalnie, tzn. stanowi modalny komentarz co do realności/irrealności abstrakcyjnego faktu. Zdania te mogą oznaczać:

1) kauzację realizacji faktu, dążenie do spowodowania tej realizacji, np.:

Kalectwo – właśnie kalectwo nauczyło jej tej *bezwzględności* (Lichanow). Wzbudź w nim *radość*, wewnętrzny *spokój*, pogodę ducha (Przybylak). Wtedy bowiem te czynności, zajęcia dadzą ci więcej *radości*, *zadowolenia*, pogłębią *odprężenie* [...] (Przybylak). Болезнь, вот кто ее научил этой *жестокости* (Лиханов). [...] что придавало им нарочную *красоту* детского изображения (Платонов). От событий такой огромности не требуется драматической *доказательности* (Пастернак);

2) oczekiwanie realizacji faktu, np.:

Matka nadaremnie oczekiwała od niego *serdeczności i wyrozumiałości* (Iwaszkiewicz). Nie można dłużej tego znosić, chcemy od was *sprawiedliwości* (Iwaszkiewicz). Требовать от судьи абсолютной *объективности* – чистая утопия (Рыбаков). Жду от вас только *прямоты* (Булгаков);

3) ocenę prawdopodobieństwa faktu, podejrzenie, obwinianie, np.:

Koledzy zarzucali mu *niedokładność i nieodpowiedzialność*. Мłodziutką królowę Sankę mocno oskarżali o *niewierność* (Jasienica). [...] вы же эту тему не будете развивать, как я понимаю, и вас обвинят в *односторонности* (Рыбаков). Все подозревали ее в *неосторожности*.

Zdania te transformują się w zdania złożone dopełnieniowe ze spójnikami *że, żeby, что, чтобы*, np.:

Koledzy zarzucali mu, że jest niedokładny i nieodpowiedzialny.

Все подозревали, что она неосторожна.

V. Konstrukcje faktograficzne z deadiektywem w roli dopełnienia, w których subiekt semantyczny nie jest identyczny z żadnym komponentem podstawowej struktury predykatowo-argumentowej (PWPA), np.:

Uczniowie boją się *surowości* nauczyciela.

Ученики боятся *строгости* преподавателя.

NWPA oznacza fakt, którego subiektem jest osoba (lub przedmiot) różniąca się od pozostałych komponentów PWPA:

Uczniowie boją się tego, że nauczyciel jest surowy.

Ученики боятся того, что преподаватель строгий.

Główny predykat może oznaczać:

1) percepcję fizyczną i umysłową (mimowolną mentalną percepcję faktu), np.:

[...] aby pojąć *niskość* tego szczebla pracy ludzkiej (Orzeszkowa). Gdyby [...] zrozumieć całą jego (losu) *okropność* mogli wszyscy ojcowie, wszystkie matki! (Orzeszkowa). Jeśli uświadamia sobie *nieuchronność samotności*, to znaczy, że jest w stanie przekształcić swoje życie w jedną nie kończącą się oazę (Lichanow). Если он сознает *неизбежность* одиночества, значит, в силах превратить всю свою жизнь в сплошной оазис (Лиханов). Он видел раннюю *бледность* мира в окне и слушал начинающееся смятение жизни (Платонов). [...] чтобы все чувствовали *торжественность* смерти во время развивающегося светлого момента обобществления имущества (Платонов);

2) aktywną działalność ukierunkowaną na fizyczny lub zmysłowy odbiór faktu, np.:

Podobnie Władysław Tatarkiewicz [...] okazuje dramatyczną *nieprzydatność*, *wnikliwość* i *bezsilę* kolejnych koncepcji ontologicznych [...] (Słonimski). [...] mogła milczeć lub udawać *skupienie*, nie widząc wcale obrazu, nie słysząc dźwięku (Lichanow). [...] можно было молчать или изображать *внимательность*, не видя, что показывают, и не слыша, о чем говорят (Лиханов). Прушевский [...] наблюдал точную *нежность* и охлажденную, сомкнутую силу отдаленных монументов (Платонов);

3) przekaz informacji o fakcie (informację, przedstawienie, udowodnienie), np.:

Mówiono podówczas bez przerwy o *konieczności* osiedlania się w lasach i Obrzydłówkach (Żeromski). Odrębnie bowiem *odległość* tych czasów osadzają moi rozmówcy (Słonimski). Dogoniwszy dziedzica dowodził mu o *konieczności* skarania Obali [...] (Żeromski). Мать доказывала *необходимость* этого, ссылаясь на недовольство в отряде (Островский). Он говорил *про бессилие* (Лиханов). [...] чтобы убедить их в *неразумности* огороженного дворового капитализма (Платонов);

4) emocjonalną lub racjonalną reakcję na zaistniały fakt, np.:

Zachwycał się *dramatyzmem* i *prostotą* pieśni (Iwaszkiewicz). [...] przywykł jakoś do Obrzydłówka, *do samotności*, do nudy nawet [...] (Żeromski). Ага, – ответил я, не переставая удивляться тети Симиной *вежливости* (Лиханов). Он желал отомстить всему миру за *беззащитность* человека (Платонов). Дамы восхищались *мягкостью* и *звучностью* русского языка.

Typową transformacją tych konstrukcji jest zdanie złożone dopełnieniowe ze spójnikiem *że, jak, что, как* :

← Uczniowie boją się tego, że nauczyciel jest surowy.

← Ученики боятся того, что преподаватель строгий.

VI. Konstrukcje ideograficzne z deadiektywem w roli dopełnienia, w których subiekt semantyczny nie jest identyczny z żadnym członem głównej struktury predykatowo-argumentowej, np.:

Należy walczyć o *czystość* języka.

Надо бороться за *чистоту* языка.

Od poprzedniej grupy różnią się charakterem modalnym, tzn. nazywają jakość potencjalną. Są to zdania z następującymi grupami semantycznymi głównego predykatu:

1) aktywne dążenie subiekta do urealnienia bądź nieurealnienia potencjalnej jakości, np.:

Bronić trzeba *jedności* i *ciągłości* naszej kultury (Słonimski). Po odzyskaniu niepodległości walczył z *elitaryzmem* programu braci Jędrzejewiczów [...] (Słonimski). Zwalczałem *ciemnotę* i *zacołanie* obyczajowe mas żydowskich [...] (Słonimski). [...] мы должны со всей яростью обрушиться на *разгильдяйство* и *расхлябанность* (Островский). Надо только преодолеть *бессилие*, понял? (Лиханов);

2) nieaktywny wpływ subiekta na to, aby jakość potencjalna była lub nie była urealniona, np.:

Dziedzictwo [...] zaspokaja ostatnią i dlatego może tak wielką i gwałtowną *namiętność* starości, *namiętność* obcowania z potomkami (Żeromski). Złamali *solidarność* zmowy ku podwyższeniu płacy o parę rubli na rok [...] (Żeromski). Widok jakiejś zapomnianej ulicy [...] niespodziewanie przywraca nam *świeżość* odczuć młodzieńczych (Słonimski). Прушевский обеспечил несокрушимость будущего общепролетарского жилища [...] (Платонов). [...] и обеспечивают его близкую *необходимость* (Платонов). Величина фигуры не влияет на *идентичность* воспринимаемой формы (Психология);

3) emocjonalny lub woluntarny stosunek subiekta do urealnienia faktu (jakości) oraz potrzebę, konieczność urzeczywistnienia tego faktu (z pozycji subiekta), np.:

Trzeba więc było energicznie i stanowczo wykorzystywać *przydatność* pani Schultze [...] (Żuławski). Godzę się [...] na *brutalność* prozy o pewnym poziomie artystycznym [...] (Słonimski). Умришев вдруг полюбил *своевременность* восхода солнца [...] (Платонов). Этой *расдраженности* нельзя было вынести [...] (Пастернак). Он обрушался на *продажность*, *пошлость* и *подлость* (Набоков);

4) ocenę wiarygodności przewidywanego faktu bądź prawdopodobieństwa urzeczywistnienia faktu, np.:

[...] że jest zbyt piękna, by mógł wierzyć w *trwałość* swego szczęścia [...] (Żuławski). Milczenie męża tłumaczyła sobie operacjami wojennymi i *niemożnością* pisania w czasie marszów (Pasternak). [...] ludzie nie wierzą w *skuteczność* bezpłatnych, darmowych porad [...] (Pasternak). Пашино молчание она объясняла развивающимися военными действиями и *невозможностью* писать на маршах (Пастернак). [...]

эта женщина не верила в *глупость* людей, она верила в их подлость (Платонов). В последнее время он пересмотрел свои позиции, признал *ошибочность* своей платформы [...] (Платонов);

5) sugerowanie, wpajanie rozmówcy własnego punktu widzenia na realność przewidywanego faktu, np.:

Aby udowodnić całkowite *podobieństwo* poetów [...] przytacza fakt [...] (Słonimski). Daremnie usiłowałem przekonać ojca o *słuszności* mojej decyzji (Iwaszkiewicz). Он яростно отрицал *необходимость* отступления. Молодой начальник старался убедить людей в *правоте* главного инженера (Платонов).

Zdania te łatwo transformują się w zdania złożone dopełnieniowe z formą osobową czasownika ze spójnikami *że, żeby; что, чтобы; гдз-дзеj jeżeli, kiedy; если, когда*:

← Należy walczyć o to, *żeby* język był czysty.

← Daremnie usiłowałem przekonać ojca, *że* moja decyzja jest słuszna.

← Zawsze nienawidził tego, *że* ludzie są zarozumiali i pyszni; Zawsze nienawidził tego, *kiedy* (jeśli) ludzie byli zarozumiali i pyszni.

← Надо бороться за то, *чтобы* язык был чист.

← Умищев полюбил то, *что* восход солнца был своевременный.

← Он ненавидит того, *когда* (если) кто-либо жесток.

Jak widać, w strukturze semantycznej pojęciu dopełnienia odpowiada predykat semantyczny, co potwierdzają transformacje z orzecznikową formą adiektywną.

Opisywane zdania polipredykatywne z deadiektywem w funkcji dopełnieniowej są ekonomicznym środkiem komunikacji językowej. Wynika to z faktu, iż nominalizacja adiektywna będąca kondensacją bazowego modelu semantycznego (głębokiej struktury predykatowo-argumentowej) umożliwia kompresję treści, uniknięcie zbędnych powtórzeń, pomijanie elementów znanych lub odtwarzanych z wcześniejszego kontekstu, a tym samym czyni wypowiedź krótką i przejrzystą. Dodatkowym efektem użycia nominalizacji jest możliwość pomijania realnego subiektu predykcji lub przesunięcie go na dalszy plan – na syntaktyczną pozycję dopełnienia. Wartość semantyczna omawianych wypowiedzi zależy od planu modalno-czasowego głównego predykatu i jego semantyki. Krag czasowników, przy których pojawia się deadiektyw – dopełnienie, jest ograniczony: są to najczęściej czasowniki percepcyjne, woluntarne, mentalne, mówienia, sprawcze, wyrażające ekspresywny stosunek do danego

faktu bądź nazywające fazę jego istnienia. Właściwości semantyczne wymienionych grup czasowników sprawiają, iż zdanie nazywa fakty, zdarzenia o różnym statusie modalnym, które mogą być interpretowane jako rzeczywiste bądź nierzeczywiste, pozostające w sferze myśli i pragnień. Zdania z deadiektywem w pozycji obiektu funkcjonują w opisywanych językach na podobnych zasadach. Ewentualne różnice wynikają raczej ze zdolności derywacyjnych niektórych rzeczowników, właściwości konotacyjnych czy walencyjnych syntaktemów lub mogą być efektem indywidualnej manieri przekładu.